

СЕКЦІЯ І. ДОСЛІДЖЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-561-0-1>

Абашинік В. О.

ORCID: 0000-0002-2584-5929

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та суспільних наук
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна*

ТИМОФІЙ БУТКЕВИЧ (1854–1925) ПРО ПРОБЛЕМУ ЗЛА У ВЧЕННЯХ ДАВНЬОГО КИТАЮ

Ключові слова: філософія Давнього Китаю, зло, Тимофій Буткевич, Харківський університет.

З часів свого заснування 5(17) листопада 1804 р. Харківський університет має давні традиції сходознавчих досліджень [1]. Відтоді харківські сходознавці, філософи, богослови, історики, юристи у своїх лекціях та публікаціях також зверталися до різних аспектів та епох розвитку китайської цивілізації. Наприкінці 19-го та на початку 20-го ст. важливий внесок в ці дослідження зробив відомий харківський професор-богослов Тимофій Буткевич, який в межах своїх релігійно-філософських та богословських праць апелював до різних мислителів та традицій Давнього Китаю. Зокрема цей автор торкався проблеми зла у вченнях Давнього Китаю, про що мова піде далі, однак спочатку будуть згадані головні моменти його творчого шляху.

Тимофій Буткевич народився 21 лютого 1854 р. у родині православного священика села Велика Рогозянка біля Харкова, закінчив Харківське духовне училище (1869) та Харківську духовну семінарію (1875), потім московську духовну академію (1879), отримавши ступінь кандидата богослов'я. Після захисту монографії «Життя господа нашого Ісуса Христа» (1883) він став магістром богослов'я (1884), а в 1903 р. отримує науковий ступінь доктора богослов'я, захистивши в якості дисертації перший том своєї праці «Релігія, її сутність та походження (Огляд філософських гіпотез)» (Харків, 1902). Паралельно з науковим шляхом Тимофій Буткевич був з 1878 р. священиком Троїцької церкви у

містечку Біловодськ (тоді Харківська, зараз Луганська область), з 1880 р. священиком Покровського собору у м. Старобільськ, а в 1882 р. повернувся до Харкова, де став священиком Іоанно-Усікновенської церкви.

З 1894 р. Тимофій Буткевич займав посаду ординарного професора богослов'я Харківського університету та викладав курси богословських дисциплін для студентів всіх чотирьох факультетів, зокрема догматичне богослов'я, моральне богослов'я, порівняльне богослов'я. Деякі із цих курсів були надруковані, інші у літографованих варіантах (наприклад, за 1897 навчальний рік) розповсюджувалися серед студентів та слухачів. Його праці були присвячені самому широкому колу богословської тематики, а деякі також торкалися філософських, історичних та загальнокультурних питань. Після більшовицького перевороту 1917 р. у Харкові він був священиком різних церков, помер від запалення легень 13 лютого 1925 р.

Серед численних публікацій Тимофія Буткевича важливе місце у його творчому доробку займала монографія «Зло, його сутність та походження» (1897). Тут харківський автор критично проаналізував вказану проблематику в шести наступних главах: «I. Універсальність зла у світі; поняття про нього», «II. Вчення Божественного Одкровення про походження зла у світі», «III. Давнє церковне вчення про перворідний гріх як джерело зла у світі», «IV. Перекази народів про гріхопадіння перших людей як джерело зла у світі», «V. Вчення розуму», «VI. Висновки. Загальні заперечення проти вчення Божественного Одкровення про походження зла у світі».

Питанню зла у традиції Давнього Китаю присвячений невеликий параграф у п'ятій главі («V. Вчення розуму») згаданої монографії під назвою «Вчення давніх китайських мислителів» [2, с. 151–155]. Тут Тимофій Буткевич констатує принципову перевагу духу колективізму над індивідуалізмом у давніх китайських вченнях та наголошує: «Таким чином, хоча давнім китайцям, мабуть, не були чужими думки про внутрішній зв'язок між явищами морального порядку та життям зовнішньої природи; однак, тим не менше, вони не мали сил піднятися до поняття про моральну свободу окремих осіб. Вони приписували моральний характер лише цілому, державі, народу; натомість окремих осіб вони визнавали лише частинами цього цілого, підпорядкованими закону сліпої необхідності» [2, с. 154].

Далі, з одного боку, Тимофій Буткевич вказує на особливості пантеїзму давніх китайських мислителів та, порівнюючи їх погляди з християнською традицією, підкреслює: «Китайці, навпаки, могли визнавати лише механічну єдність буття, оскільки в основі їх розуміння світового життя лежить суто пантеїстичне уявлення. Згідно з їхнім вченням, той самий

світовий розум, який віднаходить свій найвищий прояв у людському житті, також панує і в житті природи; отже, благотворні чи руйнівні явища зовнішньої природи не є нагородою чи покаранням, посланими особистим, благим, премудрим і правосудним Богом за життя і поведінку людей, а є простим відображенням людського життя як найвищого вираження універсального розуму» [2, с. 154].

Однак, з іншого боку, будучи послідовним православним богословом, харківський професор далі уточнює свою думку та приходить до наступного критичного висновку щодо позицій мислителів Давнього Китаю: «Проте, за самим національним характером китайців, пантеїстичний світогляд не міг був проведений ними послідовно. Як скрізь, китайці й тут зупинилися лише посередині, будучи не в змозі повністю знищити в собі віру в буття особистого Бога; а тому і вирішення питання про зло, його сутність та походження виявляється у них наполовину пантеїстичним, наполовину – моралізаторським» [2, с. 154–155].

У цьому контексті щодо тлумачення зла у різних вченнях Давнього Китаю харківський богослов також вказує: «Давні китайські мислителі (напр., Кун-цзи, Мен-цзи та ін.), залишаючись вірними розумовому складу і схильності свого народу, проповідували світогляд, взагалі кажучи, *пантеїстичний*; хоча і не суворо витриманий. На зло, що панує у світі, вони дивилися як на природне, неминуче та необхідне явище, вбачаючи його сутність лише у відсутності гармонії, визнаючи його лише проявом відносної недосконалості окремих істот і предметів та приписуючи йому значення простої, тимчасової незгоди чи дисгармонії в загальному потоці світового життя» [2, с. 151].

У своїх подальших роздумах Тимофій Буткевич ще уточнює причини виникнення зла та наголошує наступне: «Проте винуватцем зла, що панує у світі, як морального, так і фізичного, на думку представників давньої китайської мудрості, є не хто інший, як сама ж людина, це найдосконаліше відображення найдосконалішого світового розуму. Недолік розвитку, розумова неосвіченість, важкі умови й обставини її особистого життя часто змушують її діяти всупереч вимогам її власної природи, порушувати гармонію у своєму власному розумовому чи моральному житті; а це порушення, внаслідок єдності світового життя, з необхідністю відбивається й на житті природи та породжує ті явища, які ми називаємо злими» [2, с. 152].

Оскільки Тимофій Буткевич, очевидно, не володів китайською мовою, то виникає питання щодо джерел та дослідницької літератури, якими він користувався при критичному розгляді проблеми зла у вченнях Давнього Китаю. На це питання він сам дає відповідь, цитуючи ті чи інші джерела з тогочасних перекладів, але також з другого тому

німецької праці «Релігія, її сутність та її історія, на основі сучасного стану філософської та історичної науки» (Ляйпціг, 1869), який мав назву «Історія релігії» [4]. Однак харківський професор при цитуванні німецької роботи вказує лише її скорочену назву «Сутність релігії» та посилається на II том [2, с. 152]. Автором згаданої двохтомної праці [4; 5] був відомий німецький протестантський богослов Отто Пфляйдерер (1839–1908), який по чергову працював професором та ректором в університетах Єни та Берліну [3].

В якості *головного висновку* можна констатувати, що відомий харківський професор-богослов Тимофій Буткевич у своїх працях та лекціях не лише торкався важливої філософської та богословської проблеми зла у давній китайській традиції, але й знайомив своїх студентів і читачів з особливостями філософії Давнього Китаю в цілому, завдяки чому зробив певний внесок в розвиток харківського та українського сходознавства на межі 19-го та 20-го століть.

Література:

1. Абашнік В. О. Схід у працях харківського професора Бернгарда Райта (1762–1824). *XXVIII Сходознавчі читання А. Кримського: матеріали міжнародної наукової конференції, 26–27 червня 2025 р.* Київ: Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 161–162.

2. Буткевич Т. Зло, его сущность и происхождение. Харьков: Типографія Губернского правления, 1897. XXII, 505, II с.

3. Abaschnik V. Otto Pfleiderer und die deutsche Theologie in der kritischen Darstellung von Timofej Butkevič. *Journal for the History of Modern Theology / Zeitschrift für Neuere Theologieggeschichte*. 2021. №28. S. 21–48.

4. Pfleiderer O. Die Religion, ihr Wesen und ihre Geschichte, auf Grund des gegenwärtigen Standes der philosophischen und der historischen Wissenschaft. Erster Band: Das Wesen der Religion (Religionsphilosophie). Leipzig: Fues's Verlag (R. Reisland), 1869. XV, 418 S.

5. Pfleiderer O. Die Religion, ihr Wesen und ihre Geschichte, auf Grund des gegenwärtigen Standes der philosophischen und der historischen Wissenschaft. Zweiter Band: Die Geschichte der Religion. Leipzig: Fues's Verlag (R. Reisland), 1869. 495 S.